

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Anny Szemplińskiej pt. „L'Arche Wrocław” jako egzemplifikacja wspólnoty według koncepcji Jeana Vaniera, napisanej pod kierunkiem dr hab. Kazimierzy Jaworskiej, prof. PWT oraz promotora pomocniczego dr Agnieszki Lisieckiej-Bednarczyk w Katedrze Historii Wychowania, PWT we Wrocławiu 2023

1. Wartość merytoryczna dysertacji

a) Układ rozprawy

Strukturę pracy tworzą: strona tytułowa, spis treści, wykaz skrótów, wstęp, pięć rozdziałów refleksji zasadniczej, zakończenie, bibliografia, aneksy oraz streszczenie w języku angielskim. Pozytywnie należy ocenić wstęp rozprawy – znajdują się tam wszystkie, właściwe dla tej części pracy aspekty merytoryczne. Podkreślić trzeba zwłaszcza skrupulatny opis stanu dotychczasowych badań nad podjętą w pracy problematyką.

Rozdział pierwszy pt.: „Życie i dzieło Jeana Vaniera - budowanie wspólnoty z osobami z niepełnosprawnością intelektualną” zawiera ogólny opis zjawiska niepełnosprawności w kontekście historycznym oraz jego naukowe zdefiniowanie, sylwetkę Jeana Vaniera w aspekcie biograficznym oraz genezę i rozwój wspólnot L'Arche.

W rozdziale drugim zatytułowanym „Idea wspólnot L'Arche w literaturze Jeana Vaniera – duchowość ubogich” przedstawiono myśl założyciela wspólnot L'Arche. Chodzi tu o teologiczne i pedagogiczne podstawy ich funkcjonowania. Akcent pada tutaj na wezwaniu do ewangelicznego rozwoju, na duchowości ubogich oraz relacyjności.

Kolejne trzy rozdziały przedstawiają funkcjonowanie L'Arche Wrocław. I tak rozdział trzeci pt.: „Geneza i rozwój L'Arche Wrocław w świetle przekazów jej założycieli i mieszkańców” jest opisem Grup Munikowych, początków wspólnoty L'Arche Wrocław, funkcjonowania pierwszego domu na Karłowicach oraz procesu rozbudowy i poszerzenia wspólnoty.

Rozdział czwarty nosi tytuł: „L'Arche Wrocław – organizacja i wymiar instytucjonalny”. Znajdziemy w nim: opis struktur i funkcjonowania wspólnoty w oparciu o materiały fundacyjne, przedstawienie organizacji własnej, ukazanie L'Arche Wrocław jako placówki pomocy społecznej, prezentację projektów realizowanych przez Fundację L'Arche.

W rozdziale piątym pt.: „Mieszkańcy L'Arche Wrocław i ich codzienność” przedstawiono m.in. program codziennej aktywności mieszkańców domów L'Arche Wrocław, charakterystykę profilu asystenta i specyfikę jego zaangażowania, ewaluację i inne formy wsparcia asystentów, charakterystyka mieszkańców z niepełnosprawnością intelektualną oraz formy ich wspierania.

Oceniając strukturę pracy należy stwierdzić, że następstwo poszczególnych rozdziałów jest spójne i logiczne. Kolejne rozdziały zmierzają konsekwentnie do realizacji celu rozprawy wyczerpując zagadnienie opisane w jej tytule. Refleksje zawarte w każdym rozdziale poprzedzone są wstępem, a zakończone podsumowaniem zagadnień w nich przedstawionych. To zapewnia pracy ciągłość narracyjną oraz ułatwia lekturę.

Zasadnicza struktura pracy, jaką stanowi pięć rozdziałów nie oddaje jednak w pełni wskazanej we wstępie pracy metody właściwej dla teologii praktycznej opierającej się na przywołanym przez Autorkę paradygmacie: „widzieć – ocenić - działać” (por. s. 10). Przypomnijmy, że te trzy elementy sylogizmu praktycznego opierają się na: (1) znajomości istoty Kościoła, (2) analizie teraźniejszej sytuacji Kościoła, (3) wnioskach pastoralnych wskazujących na zasady i dyrektywy według których winna przebiegać działalność Kościoła. Przy takim, metodologicznym założeniu pracę należałoby oprzeć na trzech częściach, które oddają owe trzy etapy postępowania badawczego. Etap pierwszy odnosi się do przesłanki większej i jest naukową refleksją nad istotą Kościoła, nad podmiotami działalności zbawczej Kościoła, nad jego funkcjami, strukturami i uwarunkowaniami jego urzeczywistniania się. W takiej perspektywie pierwsza część pracy opisująca etap „widzieć” przedstawiała by podstawy duchowości wspólnot L'Arche. Można było włączyć do niej obecny pierwszy i drugi rozdział pracy uwypuklając w spisie treści naukę Kościoła dotyczącą budowania wspólnoty, w tym wspólnoty z osobami niepełnosprawnymi. Przy zastosowaniu wspomnianej metody punktem wyjścia winno być bowiem Objawienie Boże i dokumenty Magisterium Kościoła, w drugiej kolejności zaś refleksja teologiczna – w tym przypadku antropologiczno-teologiczne podstawy funkcjonowania wspólnot L'Arche ukazane w myśli J. Vaniera. Autorka oczywiście odwołuje się do nauczania Kościoła przytaczając dokumenty Soboru Watykańskiego II, Papieża Jana Pawła II i Franciszka (zob. np. s. 29-31; 62-64). Nie zostały one jednak wyeksponowane w strukturze pracy. Etap „ocenić” przedstawia się w drugiej w części pracy, do której zaliczyć można obecny trzeci, czwarty i piąty rozdział. Tutaj bowiem przeprowadza się analizę badanej rzeczywistości Kościoła (przesłanka mniejsza) dokonaną za pomocą narzędzi badawczych właściwych dla nauk empirycznych - w przypadku recenzowanej pracy są to badania natury historycznej, psychologicznej i pedagogicznej. Z kolei etap badawczy „działać” zawiera

wniosek sylogizmu praktycznego, który ma charakter normatywny i aktualny. Wnioski pastoralne obejmują wskazania i postulaty pastoralne, według których powinna przebiegać działalność Kościoła zmierzająca do jego autorealizacji teraz i w przyszłości. W tej części pracy należało przedstawić wnioski i postulaty dotyczące odnowy funkcjonowania wspólnoty L'Arche Wrocław. W pracy nie ma natomiast takiego wyodrębnionego rozdziału, a wnioski i postulaty „rozsiane” są w treści rozdziałów III, IV, V i to raczej w formie pytań niż stwierdzeń. Zdaniem recenzenta zatem strukturę pracy należało pełniej dostosować do paradygmatu teologii pastoralnej.

Pozytywnie prezentuje się zakończenie pracy, w którym przedstawiono podsumowanie poszczególnych partii rozprawy oraz wnioski końcowe. Autorka wytycza także nowe perspektywy badawcze związane z tematyką rozprawy i istotne dla dzieła L'Arche.

Pozytywnie należy ocenić także bibliografię wykorzystaną w pracy. Jest ona bogata (przedstawiona na 20 stronach pracy) oraz dobrana w sposób zasadny. Warto podkreślić wykorzystanie bogatego piśmiennictwa założyciela wspólnot L'Arche - Jeana Vaniera. W pracy przeanalizowano prawie wszystkie publikacje tego autora. Docenić należy także bogatą literaturę przedmiotu. Recenzent ma natomiast wątpliwości co do układu źródeł przedstawionych w bibliografii. Jeśli Autorka bazuje na refleksji teologicznej oraz opiera swoją pracę na paradygmacie teologii pastoralnej wówczas jako pierwsze należało wskazać źródła jakimi są Pismo Święte i dokumenty Kościoła. Tymczasem w bibliografii Biblia została ulokowana w „Literaturze przedmiotu”, a dokumenty Kościoła są umieszczone w źródłach dopiero na trzecim miejscu (s. 223n). Ponadto w dziale „Dokumenty Kościoła” zamieszczono pozycje, które takowymi dokumentami nie są, jak np. dokument Fundacji im. Brata Alberta „WTZ Muminki”, czy przemówienia Jana Pawła II.

Bardzo pozytywnie należy ocenić aneksy dołączone do pracy. Obejmują one prawie siedemdziesiąt stron tekstu (s. 243-335) i zawierają dokumenty założycielskie wspólnoty L'Arche Wrocław, korespondencję, sprawozdania i projekty związane z funkcjonowaniem wspólnoty, fotografie oraz świadectwa osób zaangażowanych w życie wspólnoty. Aneksy te stanowią w rozprawie nie tylko wartość wizualizacyjną, lecz także dokumentującą. Materiały te świadczą o wnikliwości badawczej Autorki oraz o wysiłku związanym z tworzeniem pracy w oparciu o tak rozległe i nieusystematyzowane źródła, jak Archiwum L'Arche Wrocław.

b) Cel pracy

Ogólnym celem badawczym pracy jest przedstawienie koncepcji wspólnot L'Arche założonych przez Jeana Vaniera. Celem szczegółowym zaś ukazanie działalności wspólnoty

L'Arche we Wrocławiu jako egzemplifikacji idei Założyciela. Dla zrealizowania celu szczegółowego posłużyło znalezienie odpowiedzi na następujące pytania badawcze: „Jak założenia teoretyczne zapisane w książkach Jeana Vaniera przekładają się na praktykę? Jak funkcjonuje L'Arche Wrocław w aspekcie życia wspólnotowego? Jak funkcjonuje L'Arche Wrocław w aspekcie instytucji? Jak funkcjonuje L'Arche Wrocław od strony wsparcia mieszkańców z niepełnosprawnością intelektualną oraz ich asystentów? Jak funkcjonuje L'Arche Wrocław w praktyce codzienności?” (s. 11). Tak przedstawione cele są zasadne i zbieżne z tematyką rozprawy ukazaną w jej tytule.

c) Dobór i zastosowanie metod badawczych

Jeśli chodzi o zasadność dobranych metod badawczych, zdaniem recenzenta można było zrezygnować z wyboru metody opartej na paradygmacie teologii pastoralnej, gdyż – jak to zostało wspomniane wyżej - nie znajduje ona pełnego odzwierciedlenia w planie pracy i w bibliografii. Chcę podkreślić jednak, że w pracy są oczywiście zastosowane niektóre elementy paradygmatu badawczego teologii pastoralnej. Wspomnienie tej metody nie jest zatem bezpodstawne.

Jednocześnie stwierdzam, że w recenzowanej pracy w pełni wystarczyło pozostać przy wskazaniu pozostałych metod i narzędzi badawczych, które rzeczywiście zostały zastosowane w rozprawie. I tak, w dwóch pierwszych rozdziałach zastosowano metodę historyczną oraz interpretacji tekstu. W drugiej części pracy obejmującej rozdziały trzeci, czwarty i piąty wykorzystano metody i techniki badawcze właściwe dla nauk empirycznych, jak obserwacja i wywiad. Były to badania o charakterze etnograficznym. Wymagały one z jednej strony obecności badacza na polu badawczym w celu nabycia poznania spójnego z doświadczeniem członków danej wspólnoty. Z drugiej strony zaś – co jest konieczne dla obiektywności badań - pozbawione były określonego nastawienia odnośnie do rezultatu badań. Przy gromadzeniu i analizie danych zebranych tą metodą mgr Szemplińska wykorzystwała m.in. techniki właściwe dla psychologii narracyjnej. Umożliwiają one opisanie tożsamościowych aspektów funkcjonowania osoby opowiadającej o sobie. Istnieje bowiem – jak słusznie pisze Autorka – „ściśły związek pomiędzy sposobem opowiadania o sobie, swoim życiu i przeżytych zdarzeniach a sposobem rozumienia rzeczywistości, postrzegania siebie jako podmiotu doświadczającego bycia w świecie” (s. 12). W drugiej części pracy – zwłaszcza w rozdziale czwartym - dokonano analizy dokumentów prawnych i założycielskich posługując się metodą historyczno-krytyczną. Wyniki tej analizy zebrano za pomocą metody syntetycznej.

Powyższe metody i narzędzia badawcze Autorka opisuje w sposób precyzyjny i klarowny. Metody te są w pełni zasadne. Ich wykorzystanie przełożyło się na właściwą chronologię i logikę etapowania badań, co ujawniło się w prezentacji zagadnień głównych i szczegółowych oraz w obiektywności wyników badań.

d) Ocena wyników badań

Autorka konsekwentnie zmierza do realizacji celu pracy, który został w osiągnięty. Realizacji celu podporządkowana jest struktura rozprawy oraz refleksje zawarte w jej poszczególnych partiach. Sądy wydawane w pracy są uzasadnione i obiektywne. Stąd też Doktorantka w podsumowaniu ostatniego rozdziału zasadnie stwierdza: „Przedstawione rozwiązania są dowodem na to, że zaproponowana przez Vaniera koncepcja wspólnoty jest możliwa do realizacji również na gruncie polskim. Jej założenia przynoszą owoce i pokazują, że jest to forma życia korzystna zarówno dla stałych mieszkańców domów, jak i towarzyszącym im na pewien okres asystentom” (s. 211-212).

Refleksje przedstawione w pracy posiadają wartość poznawczą oraz nowatorską. Recenzent docenia zwłaszcza zastosowanie metod właściwych dla psychologii narracyjnej. Wyniki badań przedstawione w pracy są pokłosiem solidnej i dokładnej analizy funkcjonowania L'Arche Wrocław, której mgr Szemplińska dokonała na przestrzeni ponad kilkunastu lat (od 2008 roku). Doktorantka nie boi się krytycznych sądów zarówno wobec obecnego w instytucjach pomocy społecznej nazbyt instytucjonalnego i przedmiotowego podejścia do osób z niepełnosprawnością intelektualną, jak też i wobec badanej wspólnoty L'Arche Wrocław, która chcąc sprostać wymogom prawno-instytucjonalnym gubi niekiedy własną tożsamość wspólnoty wiary. Wchodzi także w twórczą polemikę z niektórymi opiniami dotyczącymi nadużyć ze strony Thomasa Philippe oraz Jeana Vaniera, które pojawiły się w początkach istnienia wspólnot L'Arche.

Zastosowane metody i narzędzia badawcze ujawniają profesjonalizm Autorki, który nabyła przede wszystkim podczas studiów pedagogicznych w PWT we Wrocławiu oraz na seminarium naukowym w Katedrze Historii Wychowania u boku swej Promotor – Profesor Kazimieri Jaworskiej. Jest to także owoc badań narracyjnych, które Doktorantka prowadziła z osobami z niepełnosprawnością intelektualną w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego (lata 2008-2010) oraz w trakcie realizacji projektu badawczego dotyczącego jakości życia osób z niepełnosprawnością intelektualną prowadzonego w tej samej jednostce badawczej (lata 2010-2012).

e) Oryginalność rozprawy

Praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Dotychczas – jak słusznie pisze sama Autorka - w opracowaniach polskojęzycznych nie doczekaliśmy się panoramicznego opisu fenomenu i działalności wspólnot L'Arche, w tym ich egzemplifikacji we wrocławskiej wspólnocie. Rozprawa jest dziełem samodzielnym, a jej oryginalność ujawnia się między innymi w zastosowaniu nowych metod i narzędzi badawczych.

f) Wiedza Doktorantki prezentowana w rozprawie

Zdaniem recenzenta rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie nauk pedagogicznych. Analiza rozprawy pozwala stwierdzić, że jej Autorka posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Świadczy o tym choćby fakt, że interdyscyplinarna problematyka rozprawy wymagała zastosowania szerokiej perspektywy badawczej. Kwestiami podjętymi w pracy zajmują się bowiem takie dyscypliny naukowe jak teologia, socjologia, pedagogika, psychologia kliniczna, rehabilitacja czy nawet ekonomia. Rozprawa wkomponowuje się w osiągnięcia pedagogiki specjalnej, która w pracy z niepełnosprawnymi stosuje inkluzywną zasadę: „nic o nas bez nas” (s. 28).

Pani mgr Szemplińska nie boi się także formułowania własnych, pedagogicznych sądów czy też wchodzenia w polemikę z utartymi propozycjami dotyczącymi pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną. Dokonała także przeglądu oraz krytycznej oceny stanu badań problematyki związanej pośrednio i bezpośrednio z tematem Jej pracy.

2. Ocena formalna rozprawy

Warstwa językowa rozprawy ma charakter naukowej narracji, choć miejscami pojawia się także styl o charakterze bardziej reporterskim. Autorka posługuje się językiem właściwym dla dyscypliny naukowej, którą reprezentuje. Niekiedy w pracy pojawiają się kwantyfikatory typu: „ogromny” (51 razy), „wielki” (77 razy choć dodać należy, że niekiedy termin ten użyty jest w formie cytatu), czego raczej unika się w refleksji o charakterze naukowym. Niezbyt szczęśliwym jest stwierdzenie: „Przez dzieło wspólnot L'Arche, Vanier realizuje teologię praktyczną” (s. 86). W praktyce życia chrześcijańskiego realizuje się bowiem wskazania teologii praktycznej, a nie nią samą. W pracy znaleźć można pojedyncze lapsusy słowne, jak np.: „Obecnie zamieszkują go cztery kobiety i dwoje mężczyzn” (s. 190).

Refleksje zawarte w dysertacji zostały nie tylko udokumentowane, lecz także poszerzone w postaci przypisów dygresyjnych i odsyłających. Dzięki temu wnioski zawarte w rozprawie sformułowane zostały na podstawie solidnie przeprowadzonej analizy. Praca zyskuje

także na świeżości poprzez umieszczenie zarejestrowanych przez Autorkę wypowiedzi i świadectw osób tworzących wspólnotę L'Arche Wrocław, choć w niektórych partiach ich nagromadzenie jest nadmierne – zob. np. s. 195-202.

Wysoko ocenić należy obecność w rozprawie precyzję terminologiczną, która – zwłaszcza w rozdziale pierwszym - porządkuje przedstawione refleksje i wzmacnia uzasadnienie stawianych wniosków.

3. Wartość praktyczna rozprawy

Rozprawa posiada wartość praktyczną z wielu względów. Po pierwsze Autorka podejmuje problem bardzo aktualny. Pogłębione życie wspólnotowe jest prawdziwą wartością zwłaszcza dzisiaj, gdy słusznie mówi się o atomizacji życia społecznego, o indywidualizmie w kulturze oraz o egoizmie, czy wręcz selfizmie w relacjach osobowych. Warto dodać, że jedynie w zdrowych relacjach z innymi ludźmi człowiek jest w stanie osiągnąć własną dojrzałość w wymiarze życia cielesnego, psychicznego i duchowego. Nawiasem mówiąc dojrzałość tę mierzy się właśnie umiejętnością nawiązywania pogłębionych i trwałych relacji. Dotyczy to także, a może przede wszystkim osób niepełnosprawnych, które pomimo rozwoju badań na ten temat i edukacji społeczeństwa nadal mogą doświadczać marginalizacji czy wręcz wykluczenia społecznego. Praca pani mgr Szemplińskiej ukazuje przykład wspólnot, które budują chrześcijański humanizm poprzez życie w komunii z najsłabszymi, ukierunkowanie na ich rozwój oraz budowanie podmiotowych więzi, w których każdy odnajduje swoją godność. Tym samym rozprawa może dostarczyć wiele merytorycznych wskazówek, np.: Jak dzisiaj budować społeczeństwo bardziej przyjazne osobom z niepełnosprawnością intelektualną? Jak osobom tym przywracać rolę podmiotową w funkcjonowaniu struktur społecznych? Jak przewartościowywać zasady polityki społecznej w duchu ewangelicznej miłości bliźniego?

Praca nabiera wartości praktycznej również z faktu rzetelnego udokumentowania działalności wrocławskiej L'Arche. Jednocześnie Autorka staje w słusznej obronie Vanierowskiej idei wspólnot L'Arche oraz wartości ich realizacji we współczesnym świecie. Wspólnoty te bowiem w początkach swej działalności były trywializowane przez niektóre środowiska pedagogiczne, a obecnie przeżywają kryzys związany z ujawnieniem nadużyć, jakich mieli dopuszczać się założyciele L'Arche. Również i u samych liderów Międzynarodowej Federacji L'Arche zauważyć można tendencje do porzucania swych katolickich korzeni i ewangelicznej tożsamości.

4. Uwagi krytyczne

Mgr Szemplińska we wstępie pracy stwierdza, że „Źródło badawcze stanowi również obszerna dokumentacja L’Arche we Wrocławiu oraz dokumentacja z przeprowadzonych wywiadów i obserwacji własnych autorki prowadzonych wśród mieszkańców i przyjaciół wspólnoty” (s. 10-11). Uwagi te potwierdza treść rozprawy. I tak w rozdziale trzecim wykorzystano materiał będący pokłosiem rekolekcji zatytułowanych „Genealogia naszego rodu – powrót do korzeni”. Jest on zbudowany na bazie przekazów jej założycieli i mieszkańców. Rozdział czwarty zaś opiera się przede wszystkim na dokumentacji znajdującej się w archiwum L’Arche Wrocław. Skoro materiały te stanowią istotne źródło badawcze to pozostaje pytanie, dlaczego nie zostały one wykazane w bibliografii w dziale „Źródła”. Pełne brzmienie tych dokumentów można było oczywiście przedstawić w Aneksach – tak, jak jest w pracy.

5. Kwestie do dyskusji

(a) Na s. 10 Doktorantka pisze: „Tego typu postulaty wydają się przeważnie mało zrozumiałe w naukach pedagogicznych uprawianych w paradygmacie postmodernistycznym”. Jak Autorka rozumie ów „paradygmat postmodernistyczny” i gdzie znajduje przykłady jego stosowania?

(b) W refleksjach pani Szemplińskiej często dochodzi do głosu przekonanie, że „osoba z niepełnosprawnością mówi coś więcej o kondycji ludzkiej, nie tylko woła o opiekę” (s. 217; por. s. 212). W jaki sposób osoba z niepełnosprawnością intelektualną odkrywa głębszą prawdę o człowieku i jak może pomóc w rozwoju osobom, które jej towarzyszą?

6. Wniosek końcowy

Odpowiednio dobrana metoda, zasadnie skonstruowana struktura pracy oraz jasno postawiony cel sprawiły, że Autorka dysertacji wyczerpująco przedstawiła zagadnienie przedstawione w tytule rozprawy. Rozprawa jest oryginalna i należy ocenić ją pozytywnie zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym. Praca posiada wartość teoretyczną i praktyczną. Spełnia kryteria dysertacji doktorskiej. Autorka zaś wykazała się samodzielnością myślenia naukowego oraz ogólną wiedzą teoretyczną w dziedzinie nauk pedagogicznych. Stawiam więc wniosek do Senatu Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu o dopuszczenie mgr Anny Szemplińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

